

duisternis tot licht dat verscheen in het eerste decennium van deze eeuw, maar ook voor Shahrir's *Indonesische overpeinzigen* uit 1934.

Wanneer Groeneboer de koloniale taalpolitiek sterker vanuit de vraagzijde had belicht dan zou hij ook de rol van de drukpers minder stiefmoederlijk hebben bejegend. De opkomst van de kranten heeft zowel in Brits-Indië als in Nederlands-Indië een dam opgeworpen tegen de verspreiding van de talen van de koloniale mogendheden. Overigens betreft het hier niet alleen een blinde vlek in de historiografie van Nederlands-Indië maar ook een in de Indiase geschiedschrijving, zoals Sumit Sarkar als eens heeft betoogd. (Zie Sumit Sarkar, *Writing social history* (Oxford University Press, Delhi, 1997) 174.)

Terwijl de nationalistische elite met de koloniale machthebbers streed in de taal van de overheerser, populariseerde de inheemse pers het nationalistische streven. De lezers van dezelfde kranten probeerden ondertussen, vaak via informeel door nationalistena opgezet onderwijs (de zogeheten wilde scholen), het Nederlands machtig te worden. Groeneboer maakt deze gelaagdheid, of gespletenheid, weliswaar goed zichtbaar, maar plaatst haar niet in het comparatieve perspectief, waarmee zijn boek begint, zodat het niet de afsluiting krijgt die het verdient.

Ulbe Bosma

A. Pavord, *De tulp* (Amsterdam: Anthos, 1999, 439 blz., f79,50, ISBN 90 414 0367 1).

De flaptekst vermeldt ons al dat *De tulp* geen tuinboek is maar een verhaal over de obsessie, waanzin en liefde voor deze bloem uit het oosten. In het boek staat de vraag centraal waarom de tulp vele eeuwen lang zoveel mensen heeft beziggehouden en tot fortuin en faillissement heeft gebracht. Anna Pavord — bekend tulpofiel en tuinjournaliste — gaat geen vraag uit de weg om de geschiedenis van de tulp inzichtelijk te maken. In haar verhaal betreft Pavord politieke omwentelingen, sociale invloeden en economische bloeiperioden. Natuurlijk wist de gemiddelde lezer al dat de tulp oorspronkelijk uit Azië afkomstig is en via Turkije West-Europa veroverde en met name in Holland tot ongekende populariteit werd gebracht. Maar Pavord weet ons te overtuigen van het feit dat er nog veel meer te vertellen is. De geschiedenis van de tulp in westelijk Europa begon halverwege de zestiende eeuw, toen reizigers in Turkije de zogenaamde 'iils rouges' ontdekten. Diplomaten en ontdekkingsreizigers brachten de tulp mee naar het westen. Het vroegst bekende verslag van de tulp is te vinden in een boek uit 1661 van Conrad Gesner, een Zürichse arts en botanicus. Vóór die tijd lijkt de tulp in West-Europa onbekend te zijn geweest, gezien het feit dat bijvoorbeeld in middeleeuwse manuscripten de tulp niet is afgebeeld. In tegenstelling tot Perzië, waar de tulp in gedichten werd bezongen en werd gebruikt als decoratie op tegels, stoffen en miniaturen, komt de tulp op voorwerpen uit de vroege Byzantijnse tijd in het geheel niet voor. Pavord geeft toe dat dit niet wil zeggen dat men de tulp niet kende, maar in ieder geval wel dat de tulp hier niet in aanzien stond. En zelfs wanneer men afbeeldingen van tulpen aantreft, moet men voorzichtig zijn in het trekken van conclusies. Niet altijd zijn de tulpen naar het leven geschilderd maar blijken de afbeeldingen soms kopieën van illustraties te zijn!

De ontwikkelingen in Turkije vormden de voorbode van wat later in West-Europa zou gaan gebeuren. Evenals later in Holland werden voor bepaalde soorten tulpen extreem hoge prijzen betaald en moesten om de speculatie in toom te houden via wetgeving vaste prijzen bekend gemaakt worden. Ook gingen Turkse kwekers eigen tulpensoorten kweken en gaven daar officiële namen aan. Via de handelsbetrekkingen van Suleyman met het Habsburgse rijk vond

de tulp in Europa zijn weg. Eerst was Vlaanderen het belangrijkste centrum van de tulpenkwekerij. De route die de tulp in Europa aflegde, is vervolgens voor een deel te verklaren aan de hand van tochten die verschillende bevolkingsgroepen maakten op de vlucht vanwege hun godsdienstige overtuiging. De eerste boeken waarin de tulp verscheen, waren kruidenboeken. Pas later speelde de schoonheid van de tulp een belangrijker rol en werd deze bloem slechts in 'ornamentele termen' beschreven, waarbij vooral de ronde en bekervormige vormen en contrasterende kleuren werden gewaardeerd.

De 'tulpengekte' die van 1634 tot 1637 in Holland woedde, heeft historici en economen eeuwenlang voor een raadsel gesteld. Een enkele tulpenbol kon een bedrag gelijk aan een peperduur grachtenhuis in Amsterdam opbrengen! Ook nu nog valt het moeilijk te begrijpen. Een belangrijke rol speelde de overweging dat de tulp zo kostbaar werd omdat hij zo mysterieus was. Wat de tulp zo geliefd maakte, was zijn 'breking'. Dat wil zeggen dat de rode tulp in de volgende lente in een geheel andere gedaante kon opbloeien: met geveerde bloembladen en wit met donkerrood gestreept in grillige patronen. Pas aan het eind van de jaren twintig van de twintigste eeuw was bekend dat dit werd veroorzaakt door een door bladluizen overgebracht virus! Gebroken tulpen waren gewilde bloemen, die bovendien zwakker geworden minder bijbollen produceerden en vervolgens schaarser wordend weer meer opbrachten. Het ging mis toen lieden van allerlei slag snel rijk wilden worden door de tulp. De handel stortte in het najaar van 1637 volledig in, toen er meer verkopers dan kopers voorde tulpenbollen bleken te zijn.

Pavord bespreekt vele facetten van de 'tulpomanie' met behulp van uiteenlopend bronnenmateriaal waaronder schilderijen, gedichten, spotprenten, kunsthistorische en economische analyses. Op de vraag waarom de tulpengekte nu juist in Holland toesloeg, geeft zij drie suggesties. Ten eerste dat men in Holland mogelijk door de pestepidemie, waarna de lonen hoger waren geworden, meer geld had te besteden. Ten tweede dat Amsterdam zich tot een belangrijk handelscentrum ontwikkelde met een goederen-termijnmarkt en een handelsbeurs, die het mogelijk maakten niet slechts in goederen te handelen maar ook te speculeren. En tenslotte de mogelijkheid dat men na de Dertigjarige Oorlog en de pest zich dermate opgelucht voelde, dat men zich volledig in de tulpenhandel verloor.

Of is er meer? Aan de basis van alle tulpenkwesties ligt het feit 'dat we de tulp nu eenmaal' mooi vinden. Uit het boek spreekt dan ook Pavords liefde voor de tulp. Het boek bevat vele illustraties van tegelwerken, stoffen en bladzijden van manuscripten. De gedetailleerde beschrijvingen van tachtig wilde tulpensoorten en honderd tuinvariëteiten in het tweede deel van het boek tenslotte zorgen er niet alleen voor dat we met dit boek in het bezit zijn van een compleet naslagwerk, maar ook dat we door Pavord leren kijken naar de schoonheid van de tulp.

Annemieke van der Velden

W. A. J. Munier, *Het simultaneum in de landen van Overmaas. Een uniek instituut in de Nederlandse kerkgeschiedenis (1632-1878)* (Maaslandse monografieën LXI; Leeuwarden: Eisma, 1998, xxvi + 367 blz., ISBN 90 74252 72 9).

Religieuze tolerantie mag een veelgeroemde factor in de Nederlandse geschiedenis zijn, zij kende lange tijd nauwe grenzen. En wanneer tussen twee geloven op één kussen de duivel slaapt, zoals een oude zegswijze luidt, dan moeten twee geloven in één kerk zeker nog veel erger zijn. 'Men dient Godt en den helsen duijvel in eene ende deselve kercke', fulmineerde